

DESPRE O MONEDĂ DE „TIP SCITIC” APARTINÂND LUI KANITES

Gabriel Talmațchi, Istvan Sandor

Abstract

The authors present a coin of „Scythian” type issued by the Basileus Kanites. The currency, well preserved, has a wheel symbol on the obverse, a common symbol in the Histrian mint during the autonomous epoch.

În cadrul monetăriei de tip „scitic”, așadar din rândul tuturor tipurilor monetare aparținătoare „regișorilor sciți”, cel mai bogat tip, din punct de vedere cantitativ și, nu în ultimul rand, calitativ, aparține lui Kanites. Tipologic, monedele lui Kanites redau șapte tipuri principale, care au pe avers pe Zeus, Apollon, Demetra, Hermes, Demetra și Core, Herakles și, în ultimul caz, Dioscurii¹. De asemenea, precizăm că cele mai multe descoperiri izolate din categoria monedelor de „tip scitic” aparțin tot lui Kanites².

Regele Kanites, probabil de origine scitică, a fost cunoscut, nu numai din documentele numismatice, ci și din cele epigrafice. Astfel, lângă Odessos, a fost descoperită o inscripție în care este menționat „regele Kanites, regele Sciților”³, protector statornic, probabil, al acestui centru grecesc, fapt petrecut cândva în secolul II a. Chr⁴. De fapt, inscripția îl onora și îi acorda o serie de privilegii comerciale grecului Chermeois din Antiohia, fiu al lui Asclepiodoros, consilier al regelui sciit⁵.

În continuare, prezentăm o emisiune monetară de „tip scitic”, aparținătoare lui Kanites, care ne-a stârnit un interes aparte, prin prezența anumitor detalii deosebite.

CATALOG

AE; 12 h; 5,96 g; 22,4 x 22,1 mm.

Av: Capul lui Herakles cu blana leului, orientat spre dreapta; în stânga jos o contramarcă circulară cu imaginea roții cu patru spițe (7 mm).

Rv: O măciucă cu capul în jos și o tolbă cu gura în sus;

Legenda ΒΑΣΙΛΕΥΣ / ΚΑΝΙΣ; la baza câmpului monetar sigla magistratului ΑΠΙ (Σ)⁶.

Planșa I, avers/revers.

Aceeași reprezentare din seria de mai sus mai este cunoscută, o dată fără contramarcă, iar a doua oară cu contramarcă, dar fără magistratul nostru monetar. Totuși, atragem atenția asupra diferențelor sensibile iconografice dintre aversul piesei de față și celelalte cunoscute (mult inferioare

¹ C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 123-124.

² G. Talmațchi, *Monede scitice descoperite în Dobrogea*, în *Pontica*, 31, 1998, p. 310; idem, *Les monnaies autonomes d'Istros, Callatis et Tomis. Circulation et contexte*. Wetteren, 2006, p. 58.

³ JGB, I², 41; W. Knechtel, *O nouă monetă a regelui sciit Kanites*, în *BSNR*, 14, 1919, p. 28.

⁴ D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din Istoria Dobrogei, Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, I, București, 1965, p. 233.

⁵ M. Tačeva, *About the so-called scythian kings and their coinage in the greek cities of Thracia Pontica (the end of the 3rd – 2nd century B. C.)*, în *Numismatic and Sphragistic contributions to ancient and medieval history of Dobroudja, international Symposium, Dobrich, 1993, Dobroudja*, 12, 1995, p. 8.

⁶ Am trecut litera Σ între paranteze, deși încă se pot observa la lupă cele două brațe orizontale, atât cel superior cât și cel inferior.

⁷ M. C. Sutz, *Contribuțiunea numismatice la istoria antică a României Transdunărene*, *Analele Academiei Române*, seria II, 38, *Memoriile Secțiunii Istorice*, 1916, p. 526, planșa I, 3; V. Canarache, *Regii sciți și regatele lor dintre Istru și Pontul Euxin – în lumina monedelor*, în *BSNR*, 27-28, 1933-1934, 81-82, p. 69, nr. 12 (un exemplar s-ar afla și la Cabinetul Numismatic al Academiei Române, descoperite la Mangalia); V. Canarache, *Monedele sciților din Dobrogea*, în *SCIV*, 1, 1950, 1, p. 243, nr. 21, planșa V, nr. 21; S. I. Andruh, *Nijnedunaiskija Skifija v VI – naciiale I v. do n. e.*, Zaporoje, 1995, p. 121, planșa 11, 9.

ca stil și execuție), fiind vorba de altă ștanță. Contramarea noastră, cu modelul roții cu patru spițe, a fost asociată de antecesorii direct cu Histria, menționându-se clar în text „roată istrieană cu patru spițe”⁸. Din punct de vedere simbolistic, această „roată” a fost considerată o materializare plastică a simbolului solar, de natură primară⁹. Și aceasta, întrucât, simbolul solar a fost foarte bine cunoscut în cadrul artei traco-getice, moneda devenind un bun instrument de schimb între cetate și autohtoni¹⁰. Monedele din tipul „cu roata” sunt printre cele mai răspândite emisiuni de la Histria (turnate și bătute), după cum reiese din materialul provenit din săpăturile arheologice și al descoperirilor fortuite. Revenind la contramarcă, reținem și dimensiunea de 7 mm la piesa noastră, spre diferență de ceea ce s-a publicat până acum, unde, după cum am apreciat noi, pornind de la desenul prezent ce pare a fi realizat la scara 1:1, dimensiunea sa ar fi de doar 5 mm.

Și din punct de vedere ponderal identificăm neconcordanțe. Astfel, exemplarul nostru cântărește aproximativ 6 g, pe când celelalte cunoscute trec de 8 grame.

În privința magistratului **APIE**, acesta mai apare și pe o altă serie din tipul monetar cu Kanites și anume pe cea cu Demetra și Core pe avers, respectiv spadă și spic pe revers¹¹.

Marea majoritate a celor care s-au ocupat cu studiul monedelor de „tip scitic” a ținut să evedențieze legătura dintre magistratul nostru monetar și cel cunoscut la Histria¹². Astfel, pe monedele târzii din perioadă autonomă, ce redau pe avers pe zeul Apollo șezând pe omphalos, cu o săgeată într-o mână, iar cu a doua sprijinându-se pe un arc, iar pe revers vulturul pe delfin și legenda **ΙΣΤΡΙΑ**, apare numele magistratului **APIET**¹³ sau **APIETA**¹⁴. De asemenea, pe monedele cu reprezentarea capului zeiței Atena pe avers¹⁵, iar pe revers vultur pe delfin și legenda **ΙΣΤΡΙΑ**, apare numele magistratului **APIET**. Probabila prezență a aceluiași magistrat (**APIET**, **APIETA**) pe reversul celor două tipuri ar putea oferi, în chip fericit, soluția emiterii celor două în cadrul aceleași secvențe cronologice, probabil după mijlocul secolului I a.Chr. sau oricum în secolul I a.Chr.

Fapt deja cunoscut, magistratul monetar **APIETA** a fost asociat cu demnitarul prezent în decretul lui Aristagoras, deși această identitate de nume este discutabilă, cu argumente pro și contra¹⁶. Personajul nostru, Aristagoras, fiul lui Apaturios, este cunoscut dintr-un celebru decret descoperit la Vadu, nu departe de Histria¹⁷, fiind apreciat ca „ziditor”¹⁸ și „binefăcător”¹⁹. Agoranom și purtător al cununei lui Apollon, de mai multe ori a fost considerat o adevărată binefacere pentru comunitatea locală, pe fondul unor timpuri nefericite. Mai mult, este cel care, în virtutea funcției, ar fi asigurat numerar pe piața histriană²⁰. Datarea decretului a fost apreciată în a doua jumătate a secolului I a.Chr.²¹

Studiile cercetătorilor bulgari ar oferi o corespondență iconografică a acestui tip, cu imaginea lui Herakles tânăr, de cetatea doriană Callatis, dar și o conexiune făcută prin magistratul

⁸ V. Canarache, *loc. cit.*, p. 243.

⁹ B. Mitrea, *Roata, simbol solar pe monedele histriene*, în *Pontica*, 15, 1982, p. 92; idem, *Etape cronologice în relațiile Histriei cu geto-dacii pe baza monedelor*, în *Thraco-Dacica*, 5, 1984, 1-2, p. 114.

¹⁰ *Ibidem*, p. 92-93.

¹¹ V. Canarache, în *BSNR*, 27-28, 1933-1934, 81-82, p. 66-67, nr. 6 (exemplar aflat la Cabinetul Numismatic al Academiei Române, descoperit la Balcic); V. Canarache, în *SCIV*, 1, 1950, 1, p. 236-237, nr. 12, planșa III, nr. 12; S. I. Andruh, *op. cit.*, p. 121, planșa 11, 1, p. 128, tabelul 1.

¹² V. Canarache, *loc. cit.*, p. 254, tabel: semne identice sau apropiate la orașele vecine regatului scitic, nr. 3.

¹³ C. Preda, *op. cit.*, p. 69.

¹⁴ B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-griechelands, I. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, Berlin 1898, p. 169, nr. 478; G. Talmațchi, *Date noi privind descoperiri monetare grecești din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, 6, 1, 2000, p. 23, nr. 101; *Sylloge Nummorum Graecorum*, Vol. XI, *The Williams Stancomb collection of coins of the Black Sea region*, Oxford, 2000, pl. X, nr. 215.

¹⁵ *La Galerie Numismatique Bogdan Stambuliu, Vente aux encheres*, IV, Geneve, 28 novembre 2004, p. 69, nr. 307.

¹⁶ C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1970*, București, 1973, p. 44, cu întreaga discuție privind acest fapt.

¹⁷ D. M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, vol. I, *Histria și împrejurimile*, București, 1983, p. 138, nr. 54.

¹⁸ A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *Coloniile grecești din Dobrogea*, în *Istoria Românilor*, vol. I, Moștenirea timpurilor îndepărtate, București, 2001, p. 606.

¹⁹ *Ibidem*, p. 612.

²⁰ S. Grămăticu, E. Oberländer-Târnoveanu, *Un depozit de monede autonome histriene descoperit la Călan, jud. Hunedoara*, în *CN*, IX-XI, 2003-2005, p. 32.

²¹ D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 285; A. Avram, Gh. Poenaru Bordea, *loc. cit.*, în *Istoria Românilor*, vol. I, Moștenirea timpurilor îndepărtate, București, 2001, p. 606.

monetar **APIΣ**, de cetatea milesiană Histria²². Tot o conexiune prin magistrat monetar, de data aceasta **AN**, este făcută tot pentru o serie din tipul Kanites, dar și pentru serii din tipurile Sariakes și Akrosas²³. În sfârșit, în această listă ar fi de cuprins și tipul Tanusa cu magistratul monetar **BAK**²⁴. În acest sens, se susține „*baterea de către monetăria Histriei a emisiunilor pentru regii Kanites, Tanusas, Akrosas și Sariakes*”²⁵.

Din punctul nostru de vedere avem de făcut câteva observații. Așa cum se poate constata, din punct de vedere cronologic, este foarte dificil de a stabili o corelație între magistratul Aristagoras, fiul lui Apaturos de la Histria și prescurtarea **APIΣ** de pe moneda din catalog. Magistratul histrian este menționat la o diferență de timp de aproximativ 100-150 de ani față de perioada lui Kanites (prezent probabil pe emisiunile histriene autonome târzii din tipul Apollon pe omphalos). Astfel, nu credem în ideea, conform căreia, cetatea histriană poate fi adăugată în lista celor emitente de monedă pentru suveranii sciți. Dar, totodată, prezența contramărcii cu simbolul roții ne permite susținerea eventualei sale contramărcări de către autoritățile locale de la Histria, la un moment dat, atunci când piesa era prezentă în masa monetară circulantă de pe piața locală. Prezența monedelor „scitice” în apropierea Histriei este deja semnalată prin descoperirea de la Vadu (jud. Constanța) a unor astfel de monede ce aparțineau aceluiași Kanites²⁶.

Până în acest moment, pentru locul de producere al monedelor „scitice” au fost nominalizate, cu precădere, două ateliere și anume Callatis și Dionysopolis²⁷, dar și Tomisul poate fi considerat un posibil centru emitent²⁸.

Din punct de vedere cronologic, în ceea ce privește datarea emisiunilor monetare bătute pentru sciți, există mai multe propuneri. Astfel, ele au fost integrate temporal începutului de secol III a.Chr.²⁹, la pragul de trecere din secolul III a.Chr. la secolul II a.Chr. (pentru monedele lui Ateas³⁰), în cursul secolului II a.Chr.³¹, la sfârșitul secolului II a.Chr. și începutul sec. I a.Chr.³² și în ultimele trei sferturi ale sec. II a.Chr.³³.

Monedele regișorilor sciți au avut, probabil, în epocă, o prezență mai mult decât discretă în cadrul realităților economice și comerciale locale vest-dobrogene, fiind antrenate în circulație tocmai prin caracterul lor grecesc, ca tehnică de realizare, stil de prezentare și motive iconografice. Este probabil și cazul monedei prezentate în acest articol.

Plate explanation:

Plate I: “Scythian” coin issued by Kanites (obverse/ reverse)

²² Y. Youroukova, *Nouvelles données sur la chronologie des rois scythes en Dobroudza*, în *Thracia*, 4, 1977; M. Tačeva, *loc. cit.*, p. 10, tabelul 1.

²³ *Ibidem*, p. 11, tabelul 3.

²⁴ *Ibidem*, p. 12, tabelul 4.

²⁵ *Ibidem*, p. 12.

²⁶ C. Preda, *op. cit.*, p. 125.

²⁷ Păreră cercetătorului bulgar M. Mirčev prezentă la Gh. Poenaru Bordea, *Studiile de numismatică greacă în România între 1947 și 1974*, în *BSNR*, 67-69, 1973-1975, 121-123, 1975, p. 25, nota 98; C. Preda, *De ce nu s-au emis monede geto-dacice în Dobrogea*, în *BSNR*, 67-69, 1973-1975, 121-123, 1975, p. 66; *Idem*, *op. cit.*, p. 126.

²⁸ S. I. Andruh, *Moneta skifskogo carea Haraspa iz raskopki Tiry*, în *Rannij Železnyj vek Severo-Zapadnogo Pričernomorija*, Kiev, 1984, p. 146.

²⁹ V. Canarache, *loc. cit.*, p. 226.

³⁰ Gh. Poenaru Bordea, *loc. cit.*, p. 24.

³¹ D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 151-152.

³² Gh. Poenaru-Bordea, *Les régions balkaniques et le littoral septentrional du Pont Euxin*, în *A survey of numismatic research, 1972-1977*, Berna, 1979, p. 98.

³³ C. Preda, *op. cit.*, p. 126.

Avers

Revers

Planşa I: Monedă de „tip scitic” emisă pentru Kanites (avers/revers)